

სოსლან სურმანიძე

ნიკო ნიკოლაძე — ილია ჭავჭავაძის
პროზის კრიტიკოსი

ნიკო ნიკოლაძე ქართველ სამოციანელთა ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია, რომელმაც განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა ქართული ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარების ისტორიაში. ნიკო ნიკოლაძე მრავალმხრივი მოღვაწე გახლდათ. თითქმის არ დარჩენილა საზოგადოებრივი აზროვნების არც ერთი სფერო, რომელშიც მას არ ეთქვას თავისი ავტორიტეტული სიტყვა.

დიდა ნიკო ნიკოლაძის, როგორც ლიტერატურის თეორეტიკოსისა და კრიტიკოსის, დამსახურება. ქართულ და რუსულ პერიოდულ პრესაში იგი, ფაქტობრივად, ჭაბუკობის ასაკიდანვე აქვეყნებდა ძალზე საყურადღებო წერილებს ესთეტიკის, ლიტერატურის ისტორიისა და მიმდინარე ლიტერატურული პროცესის როგორც ზოგადი, ისე კონკრეტული პრობლემების ირგვლივ.

ამჯერად ჩვენი ინტერესის სფეროში მოქცეულია საკითხი, თუ როგორ აფასებდა თვალსაჩინო ქართველი კრიტიკოსი თავისი უფროსი თანამებრძოლის, ილია ჭავჭავაძის, შემოქმედებას, უფრო კონკრეტულად კი - ილიას პროზას. ნიკო ნიკოლაძე გახლდათ ერთ-ერთი პირველი კრიტიკოსი ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებისა, შესაბამისად, დიდა მისი წერილის ისტორიული ლიტერატურული მნიშვნელობა. იგი, ერთი მხრივ, გვითვალსაჩინოებს თავად ნიკო ნიკოლაძის, როგორც კრიტიკოსის აზროვნების სიღრმესა და პროფესიულ ოსტატობას, ხოლო, მეორე მხრივ, გვიჩვენებს, თუ როგორი იყო ქართული საზოგადოებრივი აზრის პირველი გამოხმაურება ილია ჭავჭავაძის პროზაულ თხზულებებზე.

ჯერ კიდევ 1871 წელს ერთ-ერთ კორესპონდენციაში („საქართველო“, გაზ. „დროება“, 1871 წ. № 26) ნიკო ნიკოლაძე ილია ჭავჭავაძეს ნიკოლოზ ბარათაშვილის გვერდით მოიხსენიებს. იგი აღნიშნავს, რომ მრავალი თანამედროვე პოეტი მხოლოდ ლექსის კეთილხმოვანებას, ფორმალურ მხარეს აქცევს ყურადღებას და არ ზრუნავს აზრის მკაფიოდ, ხატოვნად გა-მოთქმისათვის. ნიკოლაძის თქმით, ჩვენს ლიტერატურაში ამ ცოდვაში უმანკოდ დარჩა მარტო ნ. ბარათაშვილი და ილ. ჭავჭავაძე“ (ნიკოლაძე, 1871: 2).

ილიას “გლახის ნაამბობის“ პირველი ნაწილი 1859 წელს დაიწერა, სრული სახით კი ნაწარმოები 1872 წელს გამოქვეყნდა. ნიკო ნიკოლაძემ განიზრახა სწორედ ამ მოთხრობაზე დაყრდნობით შეეფასებინა ახალგაზრდა პროზაიკოსის მწერლური ტალანტი.

“გლახის ნაამბობი“ ნიკო ნიკოლაძეს 50-იანი წლების რუსული რეალიზმის გავლენით შექმნილ თხზულებად მიაჩნია. თუმცა, კრიტიკოსის თქმით, ფაქტი გავლენისა ოდნავადაც არ აკნინებს მოთხრობის ისტორიულ-ლიტერატურულ მნიშვნელობას, რამდენადაც გვითვალსაჩინოებს მწერლის პირველ ნაბიჯებს ქართულ პროზაში: “გლახის ნაამბობი“ ჩვენთვის მით უფრო შესანიშნავია, რომ ამ ჩინებული მწერლის პირველ ნაბიჯებს გვიჩვენებს, მის უწინდელ გზას გვაცნობს, მის პირველ ენის ამოდ-გმას გვასწრებს. ჩვენი მწერლობის ისტორიისათვის მით დიდი მნიშვნელობა ეძლევა ამ მცირე მოთხრობას“ (ნიკოლაძე, 1873: 403).

50-იანი წლების რუსულ მწერლობას, კრიტიკოსის თქმით, ერთი მიზანი ასულდგმულებდა - ბატონყმობის მხილება, ამ სოციალური ინსტიტუტის დაუნდობელი კრიტიკა. აღნიშნული პერიოდის რუსული მწერლობის თვალსაჩინო წარმომადგენლებს შორის ნიკო ნიკოლაძე გამოყოფს: გრიგოროვიჩს, პოტეხინს, ტურგენევს, პისემსკისა და მარკო-ვოვჩოკს. სწორედ ამ ავტორთა დამსახურება იყო ის, რომ საზოგადოების ზედა ფენამ ნათლად გააცნობიერა, “გლეხებიც კაცები არიან, იმათაც გრძნობა აქვთ, იმათაც ბედნიერება და კეთილდღეობა სჭირიათო, იმათაც გული აქვთო“. ამ თხზულებებში, კრიტიკოსის თქმით, ბატონყმობის თემა ცალმხრივად, უმთავრესად სიყვარულის ნიადაგზე იყო გაშლილი, “რომ გლახს გლახის ქალი შეუყვარდა, მაგრამ ბატონის ძალამ, გავლენამ და ძალადობამ იმისი ბედნიერება მოსპო და ორი კეთილი გული, ჩვილი გრძნობიერება და სული დასტანჯა, დააობლა“ (ნიკოლაძე, 1873: 411).

ნიკო ნიკოლაძე სამართლიანად მიუთითებს, რომ ბატონყმობის თემაზე მომუშავე რუსი მწერლების უმრავლესობას ახასიათებდა საკითხისადმი ცალმხრივი მიდგომა, ერთგვარი სქემატიზმი, რაც იმაში ვლინდებოდა, რომ ისინი გლახობის იდეალიზაციას ახდენდნენ. აღნიშნული გარემოება, ნიკოლაძის დასკვნით, იმით იყო განპირობებული, რომ ისინი ღრმად არ იცნობდნენ რუსი გლახკაცის ბუნებას, მის ყოველდღიურ ყოფას და ყოველივე ამას რომანტიზებულად წარმოსახავდნენ: „ამ

მწერლების (გრიგოროვიჩის, პოტეხინის, პასემსკის, ტურგენევის, მარკო-ვოვჩოკის და სხ.) ნაკლულოვნება იმაში მდგომარეობდა, რომ ისინი გლექაკობას ხატავდნენ ისე, თითქო წინ ნამდვილი გლექი კი არა, მათი საკუთარი თავი ყოლოდეთ, გლექაკატურ ფარაჯაში ჩაცმული. ისინი გლექის მდგომარეობას არც კი იცნობდნენ. იმათ გლექები შორიდამ დაენახათ, და თავიანთ კაბინეტში, პეტერბურგს, მოეაზრებიათ, რომ რადგანაც გლექი ჩვენისთანა ადამიანია, იმასაც ჩვენნაირი გული უნდა ჰქონდესო, ისიც ჩვენსავით უნდა გრძნობდესო, ამის გამო გლექის პირით იმათ თხზულებებში ხშირათ ისეთი სიტყვები და აზრები გამოითქმებოდა, რომელთაც გლექი კაცი არ იცნობს და არ ხმა-რობს“ (ნიკოლაძე, 1873: 412).

ნიკო ნიკოლაძის თქმით, გლექაკაცი ამ მწერალთა თხზულებებში ხშირად მხოლოდ ავტორის თვალსაზრისის უბრალო გამახმოვანებლის როლს ასრულებდა, რაც ძალზე აკნინებდა ნაწარმოების მხატვრული დამაჯერებლობის ხარისხს: “მკითხველის წინ, ნამდვილი, ცოცხალი გლექის მაგიერათ, მის შეუფარავ გრძნობების ადგილზე იდგა ნასწავლი კაცი, გლექურ სამოსელში, რომელიც თავის ნამდვილ ენას, თავის საყოველღეო დარდს და აზრს კი არა, გაზეპირებულ, წიგნიდამ ამოკითხულ, ბაირონისა და შილერის აზრებს ამბობდა და გამოსთქვამდა“ (ნიკოლაძე, 1873: 413).

ხსენებულ მწერალთა შემოქმედებაში განსახიერებული გლექები თითქოს თავისუფალნი იყვნენ ყოველივე ადამიანური მანკიერებისაგან. არისტოკრატ მკითხველს, რომელსაც საკუთარი თვალთ არ ენახა გლექების ყოფა, რჩებოდა შთაბეჭდილება, რომ “ანგელოზები ჩამოსულან ციდამ და გლექის ტულიფი, გლექის სარაფანი ჩაუცვიათო“ (ნიკოლაძე, 1873: 414), შედეგად კი, ნიკოლაძის თქმით, მკითხველი იყვარებდა არა რეალურ გლექს, არამედ — მის იდეალიზებულ სახეს: “მკითხველი... მართალია, სიმპატიას გრძნობდა გლექაკობისადმი, მაგრამ ის იყვარებდა არა ნამდვილ გლექაკობას, ცოცხალ გლექს კი არა, იდეალური გლექის „პეიზანების“ სურათს და წარმოდგენას“ (ნიკოლაძე, 1873: 413).

ეს გარემოება, კრიტიკოსის სამართლიანი დასკვნით, უკიდურესად უარყოფით გავლენას ახდენდა მოვლენების ობიექტურ აღქმაზე. ჩვეულებრივი მკითხველი გაიცნობდა რა ცხოვრებაში რეალურ გლექაკაცს თავისი ადამიანური მანკიერებებით, იმედგაცრუებული რჩებოდა მხატვრულ და რეალურ სინამდვილს შორის არსებული შეუსაბამობის გამო.

ნიკო ნიკოლაძე ძალზე საგულისხმოდ მსჯელობს 50-იანი წლების რუსული მწერლობის ღირსება-ნაკლოვანებებზე. იგი „გლახის ნაამბობს“ ისეთივე ტიპის თხზულებად მიიჩნევს, როგორადაც 50-იანი წლების რუსი რეალისტების მოთხრობებს ახასიათებს, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, თვლის, რომ ილიამ მოახერხა მხატვრული დამაჯერებლობის თვალსაზრისით ბევრად წინ წასულიყო თავის რუს კოლეგებზე და თავი დაედო 50-იანი წლების რუსული რეალიზმისათვის დამახასიათებელი სქემატიზმისა და ტენდენციურობისთვის.

ამ მოსაზრების დასტურად ნიკო ნიკოლაძე მარჯვედ მოიხმობს ერთ მაგალითს. „გლახის ნაამბობის“ მთავარი გმირი, გაბრიელი, ღირსებით და გონიერებით სავსე ახალგაზრდა კაცია. ერთი შეხედვით, დაუჭერებელია ასეთი ნაკითხი და ინტელექტუალურად მომწიფებული გლეხი სინამდვილეში არსებობდეს, მაგრამ ილიამ ამ ყოველივეს ოსტატურად მოუძებნა გამართლება. პატარა გაბრიელს მწერალი აღმზრდელად შეახვედრებს განათლებულ და კეთილშობილ მღვდელს, რომელიც მას ზრდის სახარებისა და „ვეფხისტყაოსნის“ ზნეობრივ სწავლებაზე დაყრდნობით. გავითვალისწინებთ რა ამ გარემოებას, ნიკოლაძის თქმით, უკვე აღარ გვაკვირვებს გაბრიელის ფაქიზი სულიერი სამყარო და პიროვნული ღირსებანი: „რუსულ რომანებში გლეხი ჩვილ სენტიმენტალურ, მწერლობის ენაზე ლაპარაკობდა-თქო, ილ. ჭავჭავაძეს უგრძენია ეს ნაკლულოვნება, და მის „გლახის“ ნასწავლს ენას, მის გრძნობიერ და პოეტურ სურათებს და ფიქრებს მკითხველს იმით ავიწყებინებს, რომ ამ გლახას სიყრმიდანვე ერთ კეთილმოქმედ ღვდელს შეყრის, რომელიც იმას წერა-კითხვას ასწავლის, გრძნობისა და პატიოსნების ძალას აგრძნობინებს და გზას უჩვენებს და „ვეფხისტყაოსანს“ აკითხინებს, აყვარებს და აგებინებს. „ვეფხისტყაოსანზე“ აღზრდილს კაცში, რასაკვირველია „ნასწავლი“ ლაპარაკი და შეუფერებელი ან ნამდვილი გრძნობიერება ადვილი წარმოსადგენი და გასაგებია (ნიკოლაძე, 1873: 415).

ნიკო ნიკოლაძეს „გლახის ნაამბობი“ საქრესტომათო ნაწარმოებად მიაჩნია, რომელიც სავსეა ღრმა აზროვნებით, სტილური სიცხადითა და მოხდენილი შედარებებით: „ყველა იმ ადგილების ამოწერა ან მოხსენება რომ მოვიდომოთ, საიდანაც გამოსჭვივის... ავტორის ნიჭი და ძალა, ნახევარი მოთხრობა თუ არა, მესამედი მაინც უნდა ამოვწეროთ და ჩამოვთვალოთ“ - აცხადებს კრიტიკოსი (ნიკოლაძე, 1873: 417).

ნიკო ნიკოლაძე გლახის ნაამბობს ილიას მთლიანი შემოქმედების კონტექსტში განიხილავს. იგი აღნიშნავს, რომ მოთხრობა თემატურად ენათესავენ ილიას პოემას „რამდენიმე სურათი ჩვენის ხალხის ცხოვრებიდან“. ეს უკანასკნელი ნაწარმოები, კრიტიკოსის დასკვნით, უფრო მეტად ცხოვრებისეულია და ტიპებიც უფრო მკაფიო და რეალისტურნი არიან: „რამდენიმე სურათში“ ნაკლები სენტიმენტალობაა და მოქმედი პირების ხასიათის გამოხატვას შიგ უფრო მეტი ძალა და სიმტკიცე აქვს, ვინემ „გლახის ნაამბობში“ (ნიკოლაძე, 1873: 421).

ნიკო ნიკოლაძე დიდ წარმატებას უწინასწარმეტყველებს ნაწარმოებს და დარწმუნებულია, რომ როცა „ეს პოემა „კრებულში“ დაიბეჭდება, მკითხველი იმას სრულად გაიცნობს, და, იმედი გვაქვს დაგვეთანხმება, რომ ამ პოემაშიც, როგორც „გლახის ნაამბობში“ ჩვენი ნიჭიერი პოეტი, ჯერ კიდევ ფრთაგაუშლელი და თავისი ნიჭისა და გზის თითქმის პირველათ მსინჯველი, გამოდის მაინც შესანიშნავ მწერლათ და გრძნობით საესე პოეტათ, რომელსაც პატიოსანი თანაგრძნობა უღვივის გულში ყველასადმი, რაც ჩვენს უხეირო ცხოვრებას დაუჩაგრავს ან ობლათ დაუტოვებია“ (ნიკოლაძე 1873: 422).

მართალია, ნიკო ნიკოლაძე თავის კრიტიკულ წერილს ილია ჭავჭავაძის ადრეული პროზის დახასიათებას უძღვნის, მაგრამ გზადაგზა მწერლის სხვა ნაწარმოებებსაც ეხება. იგი დადებითად აფასებს ილიას „გლახთა განთავისუფლების სცენებს“, რომლებიც, მისი შეხედულებით, „ხელოვნური მწერლობის მოთხოვნილებას აკმაყოფილებენ, და მეორე მხრით თანამედროვე ცხოვრების საჭიროებას, საზოგადო საქმეს და საყოველთაო კითხვას პასუხს აძლევენ“ (ნიკოლაძე, 1873: 427). კრიტიკოსის მოწონებას იმსახურებს „მგზავრის წერილებიც“, რომელიც ააშკარავებს მწერლის „სარკაზმის ძლიერებას“. ძალზე საგულისხმოა ნიკო ნიკოლაძის მიერ ილიას პოეზიის ღირსებათა აღნიშვნაც, მით უმეტეს იმ დროს, როდესაც ილიას პოეტური ნიჭისადმი სალიტერატურო წრეებში სკეპტიკური დამოკიდებულება არსებობდა. ნიკოლაძე ყურადღებას ამახვილებს ილიას პოეზიის ხალას, ხალხურ ენაზე და, ზოგადად, სიანლოვეზე ხალხურ შემოქმედებასთან, რომლისგანაც პოეტმა საუკეთესო ტრადიციები იმეძკვიდრა. ილიას ლექსებში, ნიკოლაძის თქმით, „ჩანს ჩვენი ხალხის ენა, ხელოვნური სიტყვის თლილობა, სურათის უბრალოება და ძალა, თან ნამდვილი

გრძნობის შეუფერავი და მაინც ლაზათიანი გამოთქმა. ეტყობა, რომ ილ. ჭავჭავაძეს ჩვენი ხალხის პოეზიისათვის ყური უთხოვებია, მის ხასიათს გაცნობია, მისი სულით აღვსილა“ (ნიკოლაძე, 1873: 431).

კრიტიკოსის განსაკუთრებულ აღტაცებას კი მაინც “კაცია-ადამიანი?!” იმსახურებს. ეს მოთხრობა, ნიკო ნიკოლაძის შეხედულებით, სრულიად თავისუფალია იმ სქემატიზმისაგან, რაც მცირედ, მაგრამ მაინც მოჩანს “გლახის ნაამბობში”. “კაცია ადამიანი“ კრიტიკოსს ახალი ქართული პროზის მშვენივრად მიაჩნია: “ილიას “კაცია ადამიანი“ რომ არ დაეწერა “გლახის ნაამბობი“ ჩინებულ თხზულებად ჩაეთვლებოდა, მაგრამ მისი თავი ჩვენს მკითხველ საზოგადოებას “კაცია ადამიანის“ დამწერა დაავიწყა“ (ნიკოლაძე, 1873: 431). ნიკო ნიკოლაძე დაჰპირდა მკითხველს, რომ მომავალში საგანგებო წერილს მიუძღვნოდა ილიას ამ შედეგს, თუმცა, სამწუხაროდ, ეს დაპირება შეუსრულებელი დარჩა.

ნიკო ნიკოლაძის წერილი დაწერილია შესაშური ლიტერატურული ტაქტიკითა და ილიას მწერლური ნიჭისადმი დიდი პატივისცემის გრძნობით. მიუხედავად იმისა, რომ კრიტიკოსი მაღალ შეფასებას აძლევს ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებას, იგი მიუკერძოებლად მიუთითებს ცალკეულ მხატვრულ ნაკლოვანებებზეც. ნიკო ნიკოლაძის სტატიას ფასდაუდებელი მნიშვნელობა აქვს ილიას შემოქმედებისადმი ქართული ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი აზრის მიმართების ისტორიის მკვლევართათვის.

დამოწმებული ლიტერატურა:

ნიკოლაძე 1871: ნიკოლაძე ნ., “საქართველო“, გაზ. “დროება“, 1871, № 26;

ნიკოლაძე 1873: ნ. სკანდელი (ნიკოლაძე ნ.), “ჩვენი მწერლობა: “გლახის ნაამბობზე“, ჟურნ. “კრებული“, 1873, № 5-6.

Soslan Surmanidze**Niko Nikoladze - Critic of Ilia Chavchavadze Prose**

Niko Nikoladze is one of the distinguished Georgian critics of the nineteenth century, who contributed greatly to the history of Georgian literary and public thinking. Niko Nikoladze was one of the first critics, who evaluated Ilia Chavchavadze's, his older friend's and companion's prose, Niko Nikoladze gives a great assessment of Ilia's "The Story of the Poor", but he finds the influence of Russian realistic writings in it. Critic's special approval is worthy of Ilia's "Is he a man", who believes that it is the peak of the modern Georgian prose. It is also important that Nikoladze's high rate of lyrical poetry of Ilia Chavchavadze, when there was a serious doubt in the public about Ilia's poetic talent.